

Фото 10. Карін Берч. Зламаний час. 2005

Ручна вишивка з використанням шовкової нитки, пофарбованої вручну та автоматично, вишиті вручну кульки з акрилу

Безперечно, зараз, як і сотні років тому, вишивка є мовою мистецтва. Мовою дещо архаїчною, можливо, не такою багатою на «граматичні» структури, як звичніші для сучасного глядача медіа, – однак усе таки надзвичайно символічною та багатою на нові метафори. Варто лише прислухатись, і виявиться, що вишивка може говорити не тільки про «червоне й чорне», де перше – то любов, а друге – то журба, але й про такі гострі теми сьогодення, як гендерна ідентичність, соціальна нерівність, жорстокість та війна.

*Ніженець Юлія
(Полтава, Україна)*

ВЕСІЛЬНИЙ ВИШИТИЙ РУШНИК – РОДИННИЙ ОБЕРЕГ

З давніх давен рушник відігравав значну роль в українській культурі. Жодна визначна подія в житті українського народу не проходила без його участі. Рушник, являється обов'язковим атрибутом кожного свята, кожного весілля, предметом народного побуту, невід'ємним оберегом домівки. Адже, рушники і є відображенням культурного життя українського народу в візерунках яких відображені образи «берегині», «дерева життя», різні символи та прадавні магичні знаки. Рушник – це один із небагатьох предметів, який містить в собі так багато різних символічних значень:

Гостинність – на ньому гостям подавали хліб-сіль, і це означало велику гостинність господарів;

Народження дітей – на рушниках приймали новонароджених, з рушником приходили до матері привітати новонароджену дитину;

Хрещення – дитину до хрещення завжди несли на рушникові;

Смерть – рушник використовували на похоронах, на ньому труну спускали до могили, проводжали людину в останню путь;

Дорога – рушник давали близьким людям в добру дорогу, на щастя та швидкого повернення;

Будівництво – будуючи домівку, на завершення даху останню крокву заносили на рушниках;

Оберіг – рушники завжди відігравали велике значення, адже вони мали захисну роль, відганяли нечисту силу;

Сватання – рушники дарували старостам, якщо на заручинах дійшли до згоди.

Весілля – дуже велике значення відігравав рушник у весільному обряді. [1]

Українські весільні вишиті рушники – програма майбутнього роду, зафіксована на тканині. Техніка вишивки, кольори і види узорів відрізняються в залежності від регіону України.

Досить часто зустрічаються обрізні рушники, в яких довга сторона оброблена мережкою або просто підрублена. Такий рушник не можна використовувати для весільних обрядів, бо кожна обірвана чи обрізана нитка по краю вказує на сварку молодого подружжя або на проблеми із здоров'ям чоловіка чи жінки. Зовсім неприпустимим є вишивання весільного рушника на двох зшитих між собою шматках полотна. Весільний рушник, що символізує поєднання у життєвій дорозі двох доль, неодмінно має бути єдиним цілим. Тож найкраще вишивати весільний рушник на цільнотканому полотні, яке часто зустрічається на Західній Україні. [2]

Для весільних рушників дуже важливим є вибір матеріалу. Весільний рушник не повинен мати обрізних країв, бо за легендою, нитка, що тче рушник, – „наче доля, повинна ходити зліва направо і не повинна обриватись».

Середина рушника обов'язково повинна бути порожньою і просторою, щоб і життєва дорога молодої сім'ї була легкою і просторою. Вважається, що через цю білу смугу проходить Божий світ і сила, а стаючи на рушник, молоді отримують благословення згори. Рушник завжди вважався дуже символічним виробом: він прикрашав побут і ніс у собі нагадування про родинні зв'язки з предками. Основними орнаментами які наносилися на рушник були:

Дерево Життя, Дерево Роду– все це наукові та народні назви центрального символу в українському вишитті, особливо рушниках. Дерево символізує собою загалом Космос з усіма його проявами. Сягаючи своїм коренем неосяжних глибин витоків, воно розвивається в могутній прямий стовбур (вісь Всесвіту) з кроною, спрямованою вгору. Дерево являє собою безсмертя, нескінченість Життя, його розмаїття. Воно стоїть понад часом (об'єднуючи минуле, сучасне і майбутнє) та простором (будучи центром Світу, включаючи всі плани Буття). Умовно Дерево можна поділити на три частини –коріння, стовбур і крону, які співвідносяться з трьома світами: долинним (підземним), земним та горішнім (небо). В той

же час на цьому образі відображено дуальність, полярність Світу – поєднання Духа і Матерії. Матерія являє собою коріння, стовбур, гілки (статична форма), як скелет дерева взимку. А Дух – це молоді гілки з листям, квіти, плоди, бруньки (динамічна субстанція), – дерево весною та влітку.

Іконографічно Дерево Життя зображується квітучим. Квіти символізують людські життя сьогодення, бруньки – зародки майбутніх поколінь, а плоди – людські діяння, різноманітні у своїй значимості для цивілізації. Дуже часто обабіч Древа зображується багато дрібних елементів різного розміру та форми. Вони демонструють собою загальну життєву силу – ефір, який наповнює собою простір. Дерево завжди має яскраво виражену центральну верхню квітку. Вона символізує собою Вогонь Життя, який палає постійно, не згасає, повний енергії. Цей Вогонь оберігається двома світлосяйними духами – ангелами (у християнській традиції), або пташками (в народній інтерпретації). Такими ангелами-хранителями виступають також і предки, котрі відійшли з цього Світу, але їхні душі пильно стежать, аби ніщо не зашкодило Родовому Древу.

Найчастіше Дерево вишивається проростаючим із «вазона», горщика. Це символічне зображення Древа Роду, що виросло з гілочки, відламаной від Світового Древа Життя. Горщик семантично означає першопредка, культуру. Ще в далекі дохристиянські часи Дерево було символом Рода – прабатька всіх богів. Рода часто подають у супроводі Рожаниць – богинь, котрі відповідають за будь-яке народження. Отак стародавня назва бога і його символ перейшли на означення багатьох поколінь, що походять від одного предка.

Вище говорилося про семантику чисел. У зображенні Древа вона має велике значення. Як правило, Дерево має непарну кількість гілок, завдяки двобічній симетрії та єдиній центральній квітці. Але є винятки, коли вишиваються Древа з парою квіток угорі. Найпростішим є зображення Древа з трьох гілок. Воно вщоме здавна, знайдене на кераміці трипільської культури. Значення його, як і Трійці (Три Суті, але не тризуб), – троїстість Світу в процесах творення (Брама), руйнування (Шива), над якими панує Всевишній (Вішну), або Абсолют.

Дерево ніколи не копіює якусь конкретну рослину, її листя, квіти, чи плоди. Завжди це збірний, узагальнений образ, у якому все символічно. Багато мотивів та орнаментів подають схематично маленькі дерева, котрі чергуються за кольором, часом конфігурацією, розміром. Це відгомін давнього культу рослин, дерев, який був як і у наших предків, так і в кельтів, друїдів. Проте, окремі рослини все ж таки впізнаються, і навіть спеціально так вишиваються, що кожному зрозуміло. До таких рослин, що дуже часто супроводжують рушникові композиції, належать виноград, дуб, лілея та інші. До слова сказати, вони також є улюбленими в орнаментах сорочок. [5]

Калина – дерево українського роду. Її пов'язували з народженням

Всесвіту, а червоні ягоди калини стали символом крові та невмирущої української нації. Через це весільні рушники, дівочі та парубочі сорочки рясно прикрашали цією вишивкою.

Дуб – дерево, що уособлює чоловічу силу. В давнину – символ бога Перуна. Його вишивають на чоловічій стороні весільного рушника, а частіше – на парубочьких сорочках, щоб хлопці та молоді чоловіки мали при собі оберіг життєдайної чоловічої сили. Для жінок такі візерунки не притаманні.

Дуб і калина доволі часто зустрічаються у народній вишивці, поєднуючи в собі символи вічної краси і сили одночасно.

Виноград – символ таїнства створення нової сім'ї. Вишивається на родинних рушниках. Життєдайність винограду означає плодючість роду.

Мак – квітка пам'яті роду. Вірили, що поле після битви навесні вкривається маками. Його не зображали на весільних рушниках, оскільки він уособлює скорботу.

Лілея – символ дівочих чарів, чистоти і цноти. Вона містить в своєму орнаменті листки і пуп'янки, в цьому закладено народження, розвиток та безперервність життя.

Хміль – втілює сутність молодого буяння та закоханості. Візерунки, що нагадують листя хмелю, відносять до молодіжної та весільної символіки. Адже парубок біля дівчини «в'ється як хміль».

Чорнобривці – поетичний образ народної пісні та вишивки. Через те, що ці квіти полюбилися українському народові, їх досить часто вишивають на рушниках і сорочках.

Візерунок з квітами зазвичай вкладається за законами рослинного орнаменту, з безперервним рухом. Квіти з'єднані ланцюжками-стеблінками як свідчення невпинності буття.

Берегиня – загадкова, багатолика могутня квітка, що тримає в собі материнську силу світу. Це мати-природа, втілена у рослині, що несе в собі сім'я роду всього живого. Вона означає суть самого творення, вічне оновлення та гармонію життя.

Сонце – потужний сакральний символ. Уособлює вогненну батьківську енергію, а для пращурів – знак священного вогню. Сонце зображають у вигляді восьмикітчастої розетки чи зірки, що вже сама по собі містить величезний енергетичний заряд, а також у вигляді свастик, ромбів з променями, хрестів у колі.

Вода – друга стихія, що утворила земне життя. Втілює вологу материнську енергію. Знак води нагадує згорнуту змію або хвилясту лінію.

Земля – символ плодючості, щедро засіяної землі, зображений у вигляді ромбів.

Ці знаки, що дійшли до нас з глибокої минувшини – Сонце, Вода і Земля – складають життєдайну трійцю. Вони є неподільними в орнаментах української вишивки.

Вінець, або кільця – мають прямий символізм. Вишиваючи весільного рушника з обручками, важливо пам'ятати, що вони не повинні бути до кінця зімкнутими.

Соловей та зозуля – вишиваються на дівочих рушниках. Нерідко їх саджають на гілки калини, що символізує продовження роду.[4]

Ще на весільних рушниках вишивають пари голубів як символ любові і злагоди, півнів як початок нового дня, нового життя, лебедів на знак вірності один одному.

В будь-якому орнаменті весільного рушника обов'язково має бути присутній знак, що за формою нагадує хрест. Він може бути як вишитий окремо, так і вплетений в композицію. Сам по собі хрест є оберегом для рушника, тому він присутній на всіх вишитих рушниках, не тільки на весільних. Але в весільному рушникові хрест або хрестоподібний знак має ще й інше, особливе значення. Цей знак магічний. Він благословляє пару на утворення сім'ї. Адже хрест є прадавнім символом поєднання батьківської сонячної та материнської вологої енергії.

Кожна наречена вишивала рушник на весілля собі сама. [3] Як правило, дівчина вишивала декілька рушників, скільки – сказати можна лише приблизно. Схема така – два рушники вишивали для сватів, один вишивали під хліб, та ще один на образ, яким благословляли молодих. І нарешті ще два весільні рушники для дружки і дружби. Рушник, що вишивався саме для молодих, стелили їм під ноги під час вінчання у церкві, та вішали над столом на весіллі (деколи для столу весільний рушник вишивався окремо).

Як відомо найкращого рушника стелили дружби молодим під час вінчання в церкві, щоб їхнє подружнє життя було щасливе, а ще була така традиція – хто перший стане на рушник, той буде головним в сім'ї.

Прошли ті часи, коли люди жили, дбаючи про гармонію у стосунках з Природою та з самими собою. Чим більшими темпами почала розвиватись цивілізація у технократичний бік, тим швидше наставав занепад духовних засад життя людей. Рушники, які тисячоліттями слугували моделлю людського світосприйняття, світогляду, Світоладу, стали просто прикрасою наших домівок, та й то далеко не всіх. Не в один день те все сталося. З індустріальним розвитком у XIX–XX сторіччях, коли стався значний відхід селян від землі до міст, сталося й відчуження людей від землі. А рушники, та й взагалі вишивки прив'язані до річного обрядового кола, до Землі-годувальниці, до різних свят та обрядів землеробського культу. Нащадки хліборобів, котрі зараз живуть у бетонних будівлях на міському асфальті не орють, не сіють, не збирають збіжжя. Вони не мають потреби у абсолютній більшості тих ритуалів, якими переймалися їхні предки. Тому й відпала потреба в тому багатстві, яке дісталось нам у спадок з бабусиних скринь. А жаль. При більшій кількості грошей, ми всеодно стали біднішими за наших предків. Біднішими ми стали духовно. [6] На сьогодні немає тої кількості ритуалів,

в яких застосовувались рушники. А в обрядах родин, весілля, похоронів, де ще вони запишесь, їх роль також неусвідомлена більшістю людей. Тому трапляються помилки у використанні рушників. Часом це обертається певними проблемами у житті. Потрібно відроджувати забуті традиції, а не шукати новизни в інших.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. <http://ya-ukrainets.com.ua/tradition/znachenya-rushnyka-v-ukrayinskomu-pobuti/>
2. <http://fhouse.org.ua/vesilni-rushniki/>
3. http://kampot.org.ua/ukraine/nova_ukrain/cikavo_chutatu/page,3,106-vesilnij-rushnik.html
4. <http://salontiamo.com.ua/statti/rushnik.html>
5. Знаки. 155 стародавніх українських вишивок Упоряд. Т. Островська (1992) [Hurtom]
6. <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=692>

*Сабадаш Тетяна
(Полтава, Україна)*

ВИШИВКА – ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТВОРЧОСТІ ЛЮДИНИ

Українська народна вишивка є одним з найбільш поширених і доступних видів народної художньої творчості. Вона удосконалювалася протягом багатьох століть і до нас дійшла у вигляді чудових різноманітних орнаментів, швів, якими вони виконані, цікавих кольорових поєднань ниток. Зразки старовинної народної вишивки вражають нас простотою і лаконічністю, різноманітністю і художньою майстерністю і служать невичерпним джерелом для розвитку радянського декоративно – прикладного мистецтва. З глибокої давнини ручною вишивкою оформляли різноманітні вироби, необхідні людям в побуті. Популярна вишивка і сьогодні. Красиві і оригінальні сучасні вироби, оформлені українською народною вишивкою: серветки, скатертини, рушники, панно, блузи, чоловічі сорочки та інші види одягу.

Декоративно-прикладне мистецтво на сьогодні розглядається як важлива художня цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, комунікаційну, естетичну та ін. Життя підтверджує, що декоративно-прикладне мистецтво збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, його змістовна краса потрібна людині, в наш час зростає його художньо-культурна цінність. Декоративно-прикладне мистецтво – предметно-духовний світ людини – включає в себе численні види художньої практики. Це плетіння і ткання, розпис і вишивка, різьбленні і виточування тощо. Одні види – кераміка, обробка кістки і каменю, плетіння – виникли на зорі людської цивілізації, інші – молоді: гобелен, мереживо, вироби з бісеру, витинанки з паперу. Вишивка – найпоширеніший вид народного декоративно-прикладного мистецтва,